

CONSIDERAȚII ASUPRA ARHITECTURII BISERICII SF. VINERI DIN TÎRGOVIȘTE

CRISTIAN MOISESCU

Restaurarea de către Direcția monumentelor istorice, începînd din toamna anului 1967, a bisericii Sf. Vineri aflată în zona de sud-est a Curții domnești tîrgoviștene, a prilejuit o serie de precizări de natură arhitectonică, a căror semnalare o socotim de pe acum utilă, avînd în vedere importanța istorică și artistică deosebită a acestui monument.

Din cercetarea puținelor documente păstrate, publicate sau inedite, stabilirea istoriei valorosului edificiu se dovedește destul de dificilă atît în ceea ce privește precizarea începuturilor sale, cît și în determinarea certă a diferitelor transformări care le-a suferit.

Numai coroborarea unor date furnizate de recente cercetări arheologice ¹ sau de unele observații asupra arhitecturii bisericii ², au permis datarea construcției, cu oarecare aproximație, la mijlocul secolului al XV-lea.

Cea mai veche mărturie care atestă existența bisericii este un ancadrament avînd pe lîntel o pisanie-pomelnic scrisă în slavonă, amintind de Manea Cluceru Perșanu și jupîneasa sa Vlădaia, purtînd data de 13 iulie 1517. Fără îndoială, este vorba numai de consemnarea unei repara-

---

¹ Gh. I. Cantacuzino — „Cercetările arheologice de la biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște (oct. 1967) — notă preliminară”. Raport științific la Direcția monumentelor istorice, Buc. 1967.

² Cristian Moiseșcu — „Prima curte domnească de la Tîrgoviște” (secolul XV) — comunicare la sesiunea științifică a monumentelor istorice — mai 1968 (în curs de apariție) și N. Constantinescu și Cristian Moiseșcu — „Curtea domnească din Tîrgoviște”, Editura Meridiane, Buc. 1965, pag. 37.

ții a bisericii³ într-o perioadă când Tîrgoviștea cunoaște o febrilă activitate constructivă.⁴

Care vor fi fost reparațiile efectuate la această dată, este greu de spus. Se pare că s-a făcut numai o împrejmuire a incintei cu zid din piatră și poate o refacere a acoperișului.

Către sfîrșitul secolului al XVI-lea, odată cu mărirea curții domnești de către Petru Cercel (1583—1585), acest zid care împrejmua biserica, a fost legat cu masivul zid de incintă din cărămidă, consolidat cu contraforți de secțiune triunghiulară, ce înconjura pe latura de vest curtea domnească și dubla pe laturile de sud-nord și est zidul din piatră și cărămidă existent, ridicat cel tîrziu la începutul secolului al XVI-lea⁵.

Din acest moment, biserica Sf. Vineri va fi alături de mai vechiul paraclis zidit din porunca lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) aflat lângă actualul Turn al Chindiei și biserica Mare Domnească ridicată cu cheltuiala lui Petru Cercel în 1584, una din bisericile curții domnești.

Nu mai avem nici o știre asupra vreunei reparații a bisericii⁶ pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd este de presupus că Doamna Bălașa a lui Constantin Șerban Basarab (1654—1658), care a construit în 1656 un corp de chilii lângă fațada de nord a bisericii, se va fi îngrijit și de repararea acestui lăcaș.

Documentar, biserica Sf. Vineri întîlnită și sub numele de Sf. Petca, Sf. Paraschiva sau biserica Domnească Mică, este menționată de numeroase ori în cursul secolului XVII și începutul secolului XVIII la 1634 aprilie 20, 1636 iunie 29, 1644 februarie 9, 1696 februarie 5, 1716 aprilie

³ Că este vorba numai de o reparație, o demonstrează și faptul că mai tîrziu, după aproape două secole, cu prilejul unei alte reparații făcute bisericii în vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu, pe fațada de nord a fost încastrat un ancadrament de piatră la o fereastră, avînd săpat pe unul din montanți o inscripție-pomelnic și anul 1712. Apoi, considerăm că nu putea fi îngăduit unei biserici aflată în imediata apropiere a curții domnești și avînd un hram de asemenea importantă, să stea neîngrijită vreme îndelungată, știind că de la construirea sa trecuse aproximativ trei sferturi de veac.

⁴ Este perioada cînd în Tîrgoviște alături de unele ctitorii mai modeste existente probabil din secolul precedent, în marginea dinspre sud a orașului, a fost ridicată și apoi mărită masiva construcție a Mitropoliei, în partea de nord în cel mai vechi cartier numit Suseni, a fost construită biserica cu hramul Sf. Gheorghe, iar pe înălțimea de peste Ialomița, fusese de curînd terminată incintătoarea bisericii a Minăstirii Dealului.

⁵ Fortificarea curții domnești va fi încheiată abia în timpul domniei lui Matei Basarab (1632—1654) cînd se va termina ridicarea zidului exterior de dublură (cf. N. Constantinescu — „Contribuții arheologice asupra Curții domnești din Tîrgoviște” — secolele XIV—XVII în S.C.I.V., 2, anul XV, 1964, pag. 230 (fig. 2).

⁶ S-a emis părerea că o Doamnă Sultana, personaj legendar neidentificat pînă acum în mod cert de istorici, care după tradiție ar fi zidit biserica din temelie, este soția lui Petru Cercel (cf. Victor Brătulescu — „Monumente de arhitectură din Tîrgoviște” în Glasul Bisericii anul XXVI, nr. 3—4 martie — aprilie 1967, pag. 296). Firește nu este exclusă posibilitatea efectuării vreunei reparații la sfîrșitul sec. al XVI-lea, cînd Curtea domnească din Tîrgoviște cunoaște lucrări de amplificare și înfrumusețare în timpul domniei lui Petru Cercel.

etc.⁷ La 1693 octombrie 6, este pomenită mahalaua Sf. Vineri din Tîrgoviște.⁸

În mod sigur, unele reparații i-au fost făcute din nou bisericii la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, odată cu refacerea tuturor construcțiilor care alcătuiau curtea domnească, în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714).

Un jilț domnesc cu intarsii în lemn avînd pe spătar incrustate stema Țării Românești — vulturul ținînd o cruce în cioc — cum și anul 1704 cînd a fost lucrat, ca și mai multe strane datînd tot din această epocă, pot fi dovezi în acest sens.

Dar numai peste cîțiva ani, biserica are nevoie de o nouă reparație. În cronica sa logofătul Radu Greceanu, menționează că în 1712, arzînd o parte a Tîrgoviștei, „ajunsesse focul... dă arsesse Sfînta Vineri“⁹.

Poate acum biserica a fost tencuită în exterior și zugrăvită atît în interior cît și în exterior. Urme din zugrăveala interioară se păstrează pe intradosul bolții dinspre vest a naosului iar din cea exterioară se mai vede pe baza turlei și într-una din firidele absidei dinspre sud și reprezintă se pare pe Cuvioasa Paraschiva.

O inscripție aflată odinioară în altar, indica refacerile și pictarea nișei proscomidiei de către Șerban Fusea și fiul său Negoită în 1731—1732.¹⁰

Devenită metoh al mănăstirii Dealul în primii ani ai celui de al XIX-lea secol, biserica Sf. Vineri suportă o nouă reparație, poate ca urmare a unor stricăciuni prilejuite de cutremurul din 1802. Pentru a mări în interior lăcașul destinat să adăpostească un număr din ce în ce mai mare de credincioși, sînt desființate zidurile care despărteau pronaosul atît de naos cît și de pridvor,¹¹ se dărîmă bolțile pridvorului și pronaosului, cum și zidăria unei turle aflată după toate probabilitățile deasupra pridvorului, fapt menționat într-un zapis din ianuarie 1804 al lui Gheorghe pietrarul către viitorul mitropolit Dionisie Lupu, pe atunci egumen

⁷ N. Stoicescu — „Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească“ în Mitropolia Olteniei (extras), Craiova 1966, pag. 362.

⁸ Idem pag. 362.

⁹ Cronica lui Radu logofăt Greceanu în „Cronicari Munteni“, II, Editura pentru literatură, București, 1961, pag. 210. În aceeași cronică se spune că atunci au ars și casele coconilor domnești, aflate în apropierea curții, odată cu o parte a orașului. Din cercetările noastre, a rezultat că aceste case împreună cu cele ale „doftorului și iazagiului“ (țilmaciul de limbă turcă al voievodului), se aflau în partea de sud-est a curții domnești lingă biserica Sf. Vineri și în apropierea porții Dealului, beciurile lor și o parte din zidurile parterului, fiind înglobate în construcțiile mai noi de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, aparținînd Consiliului Popular Județean Dimbovița (cf. N. Constantinescu și Crișian Moisescu, op cit., pag. 20).

¹⁰ Victor Brătulescu, op. cit. pag. 298.

¹¹ Legat de desființarea zidurilor interioare, probabil tot cu acest prilej, au fost astupate cu zidărie arcadele pridvorului, iar portalul din 1517, aflat poate la intrarea în pronaos, a fost incastrat pe fațada de sud.

al mănăstirii Dealul specificînd că s-a tocmît ca să strice „adaosurile de zidărie ce sînt înlăuntrul bisericii ot Sf. Vineri, dimpreună cu bolțile i turla bisericii“...¹²

Tot în acești ani s-au ridicat în curtea bisericii mai multe construcții, printre care : case de locuit, o locuință cu beciuri, cuhnie, grajd, șopron etc.¹³ Aceste noi clădiri au fost dispuse, unele dealungul zidului ridicat în secolul XVII și aflat în vecinătatea altarului bisericii Mari Domnești, altele (casele cu beciuri) alipite zidului din spre sud al incintei, lîngă una din porțile de acces ale curții, iar altele adosate zidului de nord-est al incintei, de o parte și de alta a casei zidite din îndemnul Doamnei Bălașa la 1656. Grajdul a fost construit lîngă colțul de sud-est al caselor domnești, un zid exterior cu contraforți păstrîndu-se pînă astăzi întreg.

Deci în această vreme curtea bisericii Sf. Vineri se întindea către vest pînă lîngă biserica Mare Domnească și casele ridicate de Petru Cercel, iar către est, sud și nord, păstra ca limită vechile ziduri de incintă ale curții domnești care o înconjurau și mai înainte. Această mărire a incintei bisericii s-a datorat poate și faptului că în jurul său, încă din secolul al XVIII-lea, se creiase un cimitir al orașului, care devenind neîncăpător, trebuia lărgit.

În sfîrșit, ultima mare reparație care o suportă biserica, a avut loc cu cinci decenii mai tîrziu, între anii 1850—1852,¹⁴ cînd paharnicul Nicolae Brătescul și soția sa Lucsandra, hotărîsc să înalțe cu circa un metru zidurile de contur ale lăcașului, devenite prea scunde datorită pămîntului depus în jurul său dealungul anilor și să-i facă un nou acoperiș cu turlă de lemn, pe pridvorul atunci zidit de ei¹⁵.

Interiorul a fost îmbrăcat cu o nouă zugrăveală, i s-a făcut o altă catapetezma, amvon, pardoseală din piatră, în exterior golurile ferestrelor au fost mărite și mutate din locul lor, în timp ce firidele care decorau fațadele au fost astupate cu cărămidă, iar întreg paramentul acoperit cu o tencuială groasă, sub care cu greu se mai putea bănui existența gingașelor discuri de ceramică smălțuită și colorată.

Unele lucrări de întreținere s-au mai făcut monumentului în al treilea și al cincilea deceniu al secolului nostru. Rămîne acum în sarcina lucrărilor de restaurare care se execută în prezent, de a-i reda înfățișarea și frumusețea de odinioară.¹⁶

¹² Gh. I. Cantacuzino, op. cit. Desigur nu putea fi vorba de dărîmarea turlei naosului care considerînd după arhitectura sa dar și după urmele de pictură din interior (datată cel tîrziu la sfîrșitul secolului XVII), nu a suferit cu acest prilej nici o intervenție.

¹³ Idem.

¹⁴ Victor Brătulescu, op. cit., paginile 296, 297.

¹⁵ Această turlă a fost desființată la una din ultimele reparații, iar pridvorul demolat cu prilejul recentelor lucrări de restaurare.

¹⁶ Lucrările sînt executate de Direcția monumentelor istorice din C.S.C.A. în completarea restaurării tuturor construcțiilor laice și religioase, care alcătuiau ansamblul Curții domnești din Tîrgoviște. Șef proiect, arh. R. Mănculescu.

Am socotit utilă această succintă prezentare a istoricului bisericii Sf. Vineri, spre a cunoaște mai bine transformările pe care le-a suferit de-a lungul a cinci secole de existență, avînd astfel posibilitatea a reconstitui forma sa inițială și a o încadra în arhitectura epocii cînd a fost ridicată.

Cercetarea bisericii, a cărei zidire corespunde deceniilor de început ale existenței orașului Tîrgoviște ca reședință domnească, aduce unele elemente noi și interesante pentru studiul arhitecturii românești dezvoltată pe teritoriul de la sud de Carpați. Ridicată într-o perioadă apropiată de cea în care Vlad Țepeș (1456—1462) a construit mănăstirea Comana,¹⁷ a refăcut se pare Snagovul¹⁸, și a ridicat la Tîrgșor un edificiu religios¹⁹, iar fratele și urmașul său Radu cel Frumos (1462—1473; 1474—1475), a ridicat în apropierea noii cetăți de scaun de pe apa Dîmboviței mănăstirea Tînganu, biserica Sf. Vineri completează o verigă a evoluției arhitecturii muntenești cunoscută atît de puțin pentru acest secol. Din tot ce s-a construit în perioada anterioară ridicării acestui edificiu cît și după aceea, „nici o clădire nu ni s-a păstrat însă întreagă sau măcar într-o stare care să îngăduie să deducem trăsăturile caracteristice și mai ales legăturile arhitecturii acestei perioade“²⁰, cu monumentele mai vechi ale țării sau cu vestitele ctitorii de mai tîrziu de la Dealul și Curtea de Argeș²¹.

Astfel, biserica Sf. Vineri este alături de biserica fostei mănăstiri Brădet (cel tîrziu începutul sec. XV), unul din cele două monumente cunoscute pînă în prezent din această perioadă, aflate în ființă și astăzi²². Așa cum se înfățișa la mijlocul secolului al XV-lea, lăcașul inițial amintea de alte monumente ridicate anterior, dacă luăm în considerație unele elemente apărute în urma înlăturării tencuielilor adăugate tîrziu, ce acopereau fațadele. A fost dezvăluită astfel o alcătuire a paramentului, numai din zidărie de cărămidă, după modelul bisericii Cotmeana (cca. 1377—1385), al bisericii Sf. Treime din Siret (cel tîrziu ultimul sfert al veacului al XV-lea) și al bisericii paraclis al primei curți domnești din Tîrgoviște (începutul secolului al XV-lea)²³.

¹⁷ N. Ghica-Budești — „Mănăstirea Comana“ în B.C.M.I., I, 1908, pag. 70—71.

¹⁸ N. Șerbănescu — „Istoria Mănăstirii Snagov“. București 1944, pag. 31—34.

¹⁹ C. Giurescu — „O biserică a lui Vlad Țepeș“ în B.C.M.I. XVII. 1924, pag. 74—75.

²⁰ Grigore Ionescu — „Istoria Arhitecturii în România“, I, Buc. 1963, pag. 277—278.

²¹ După datele tradiției, izvoarelor sau cercetărilor arheologice, au mai fost înălțate în Țara Românească în secolul al XV-lea și alte construcții religioase de zid, dar care nu au ajuns pînă la noi.

²² Deși secolului al XV-lea i-au fost atribuite de cercetători, printre altele, încă două monumente bisericesti, unul fiind prima construcție a bisericii Mitropoliei din Tîrgoviște, iar celălalt biserica din Hirtești, avem motive, pe care le vom expune cu un alt prilej, să le considerăm a fi ridicate în secolul următor.

²³ Grigore Ionescu — op. cit. pag. 147.

Întocmai ca la aceste construcții și la biserica Sf. Vineri, fațadele sînt decorate cu firide subliniate la partea superioară de elemente din ceramică smălțuită, sub forma unor mici discuri cu picior²⁴.

Această particularitate a decorării atît a firidelor cît și a cornișelor sau arcadelor unor construcții cu mici discuri smălțuite și colorate, îmbinate cu o ornamentație variată alcătuită din alternarea cărămizii cu elemente policrome din piatră sau marmură, este frecvent întilnită în arhitectura bizantină din secolele XI-XIV, ca urmare a unei influențe a arhitecturii orientului armeano-georgian.²⁵

Cercetînd forma, dimensiunile și modul de plasare al acestor elemente ceramice la monumentele amintite mai sus, se poate urmări cu ușurință o evoluție a lor. Astfel, la biserica Sf. Treime din Siret, discurile ceramice sînt dispuse în friză continuă, aflată la același nivel deasupra brîului ce subliniază fiecare absidă și inegal restul fațadei, cum și deasupra firidelor ce îmbracă absidalele.²⁶ Ramele ferestrelor și intrării, cu excepția ferestrelor absidelor laterale, sînt decorate cu chenare rectangulare alcătuite din două șiruri de discuri alternînd cu flori cruciforme.²⁷ La biserica Cotmenei, aceste mici discuri subliniază atît arhivoltele firidelor ce împodobesc fațadele, cît și cornișa mai înaltă a întregului edificiu sau cele mai joase ale absidelor.²⁸ Pentru biserica paraclis a curții țirgoviștenc, datorită stării de avansată ruină, sîntem în imposibilitate de a preciza dacă folosirea lor s-a făcut numai la decorarea firidelor fațadelor sau și a cornișelor după modelul de la Cotmeana.²⁹ În ceea ce privește biserica Sf. Vineri, se poate constata că

²⁴ O decorație similară se pare că au avut-o și alte monumente muntenești din secolul al XIV-lea, astăzi în ruină, cum ar fi una din bisericile de la Turnu Severin și biserica fostei mănăstiri Vodița, în preajma cărora s-au găsit aceleași mici discuri-ciuperçuțe (cf. Ceramaca feudală românească, București, 1958, pag. 68—69). Prezența unor discuri ornamentale dar de un alt tip, a fost semnalată și în ruinele bisericii fostei mănăstiri Ținganu (cf. Panait I. Panait, Mioara Turcu, Iulia Constantinescu, Paul I. Cernovodeanu ; „Complexul medieval Ținganu, în Cercetări arheologice în București. Vol. II., Buc. 1965, pag. 249.

²⁵ Dacă monumentele bizantine și bulgărești folosesc mai ales acest tip de elemente ceramice, în decorarea fațadelor edificiilor religioase sîrbești, se folosesc cu precădere florile tubulare (la ornamentarea arcadelor și timanelor ferestrelor sau a rozetelor ajurate), ceea ce dovedește că poate fi vorba mai ales de o influență bizantino-bulgară asupra monumentelor de cult românești din această perioadă amintită mai sus. (cf. Corina Nicolescu — „Începuturile ceramicii monumentale în Moldova“ în „Omagiu lui George Oprescu“, București, pag. 380).

²⁶ Idem pag. 376.

²⁷ Ibidem pag. 377.

²⁸ Grigore Ionescu, op. cit. pag. 144.

²⁹ Din cercetările efectuate a rezultat că firidele fațadei de vest, singurele care se păstrează întregi, nu au primit o decorație cu elemente ceramice. (cf. Cristian Moiescu, op cit.).

discurile ceramice, au fost folosite numai la decorarea tuturor firidelor fațadelor și numai a unei singure arcade din cele trei ale pridvorului, și anume la cea situată pe fațada de vest³⁰.

Simplificarea decorației fațadelor prin renunțarea folosirii discurilor ceramice la cornișe sau pe spațiul dintre arcade, cum și renunțarea la alternarea cărămizilor cu piatra, situează construirea bisericii Sf. Vineri la sfârșitul unei școli artistice intrată în fază de decadentă încă din secolul al XIV-lea și dispărută odată cu ridicarea acestui monument.

Micile discuri ale bisericii Sf. Treime din Siret, au o formă aparte prin faptul că limita exterioară a feței este dublată de un șanț, iar în centrul său se ridică o proeminență de forma unui bulb. La Cotmeana, apare același șanț de dublură al marginii, în schimb proeminența dispare, lăsînd loc uneii ușoare adăncituri. Cu deosebirea dimensiunilor, la

Fig. 1 — Discuri ceramice dela biserică-paraclis și biserică Sf. Vineri din Tirgoviște.

³⁰ Deși prin lărgirea ferestrelor, absidelor laterale, decorul cu elemente ceramice a fost distrus, prin analogie cu absida altarului unde ele se mai păstrează, putem considera că a fost asemănător.

Tîrgoviște se observă o lărgire simțitoare a șanțului exterior, delimitat spre centru de o buză care mărginește în cazul bisericii Sf. Vineri, o adîncitură colorată diferit decît restul feței discului (fig. 1). Prin acest joc cromatic creiat din îmbinarea coloritului variat în galben, brun sau verde al acestor mici discuri, cu fondul roșu cărămiziu al paramentului, este ruptă monotonia fațadelor, fiind dovedit încă odată, gustul ales pentru culoare, al meșterilor vechilor noastre monumente.

Asupra dimensiunilor, putem preciza că în timp ce elementele ceramice ale bisericii paraclis sînt mai plate și au un diametru de cca. 6 cm iar piciorul de cca. 3,5 cm, la biserica Sf. Vineri, sînt mai mari și în general lucrate cu mai puțină îndemînare. Diametrul măsoară cca. 7 cm, iar pivotul de încastrare în zidărie, cca. 5 cm. Ca mărime, discurile smălțuite de la biserica Sf. Treime din Siret, se aseamănă cu cele ale bisericii Sf. Vineri, pe cînd cele de la Cotmeana sînt apropiate ca dimensiuni de discurile care provin de la biserica paraclis.

În continuare, cercetînd forma, dimensiunile și amplasarea firidelor, se poate de asemenea urmări o evoluție a lor astfel: dacă la biserica mănăstirii Cotmeana sau la Sf. Treime din Siret, sînt foarte înguste și înalte, la biserica paraclis a curții domnești sînt mai largi și mai scunde, ca apoi la biserica Sf. Vineri, să întîlnim pe deoparte accentuarea acestei tendințe de micșorare în înălțime și lărgime, iar pe de altă parte o oarecare lipsă de preocupare pentru o realizare uniformă, dimensiunile diferind ușor, de la o arcatură la alta³¹.

Interesant de remarcat este faptul că absidele bisericii Sf. Vineri, spre deosebire de cele ale monumentelor amintite, sînt subliniate în ax de firide mai înalte. La firida centrală a absidei altarului, care este ceva mai largă decît celelalte, apare un decor aparte nemaiîntîlnit la alte monumente: sub arhivoltă există încă un arc, mărginit la rîndul său, ca și arcul mai mare în care este cuprins, de discuri smălțuite, menit desigur să sublinieze golul ferestrei și amintind oarecum de chenarele cu elemente ceramice ce decorează fereastra altarului și numai cîteva din celelalte ferestre ale bisericii Sf. Treime din Siret (fig. 2).

În ceea ce privește planul bisericii Sf. Vineri, constatăm că este influențat de trăsăturile generale ale tipului de plan trilobat, înfățișat de cel al bisericii mănăstirii Cozia, în care pronaosul este acoperit cu o boltă semicilindrică, iar naosul este încununat de construcția unei turle. Spre deosebire însă de biserica Cozici, punctele de sprijin ale turlei sînt formate din patru arce semicilindrice, două longitudinale (cîte unul către sud și nord alipite abisidelor laterale) și alte două transversale (cîte unul spre est și vest rezemate în consolă pe perechile de pilaștri ce flanchează absidile laterale)³², renunțîndu-se astfel la sistemul de arce pe console, care

³¹ Cristian Moiescu op. cit.

³² Primul monument muntenesc care adoptă acest sistem, este biserica mănăstirii Brădețu (cf. Istoria artelor plastice în România, Ed. Meridiane, București 1968, pag. 161).

sprijină la Cozia pandantivii turlei și la nelul tronconic intermediar înlocuit aici cu un inel cilindric menit să micșoreze diametrul interior al tamburului turlei.

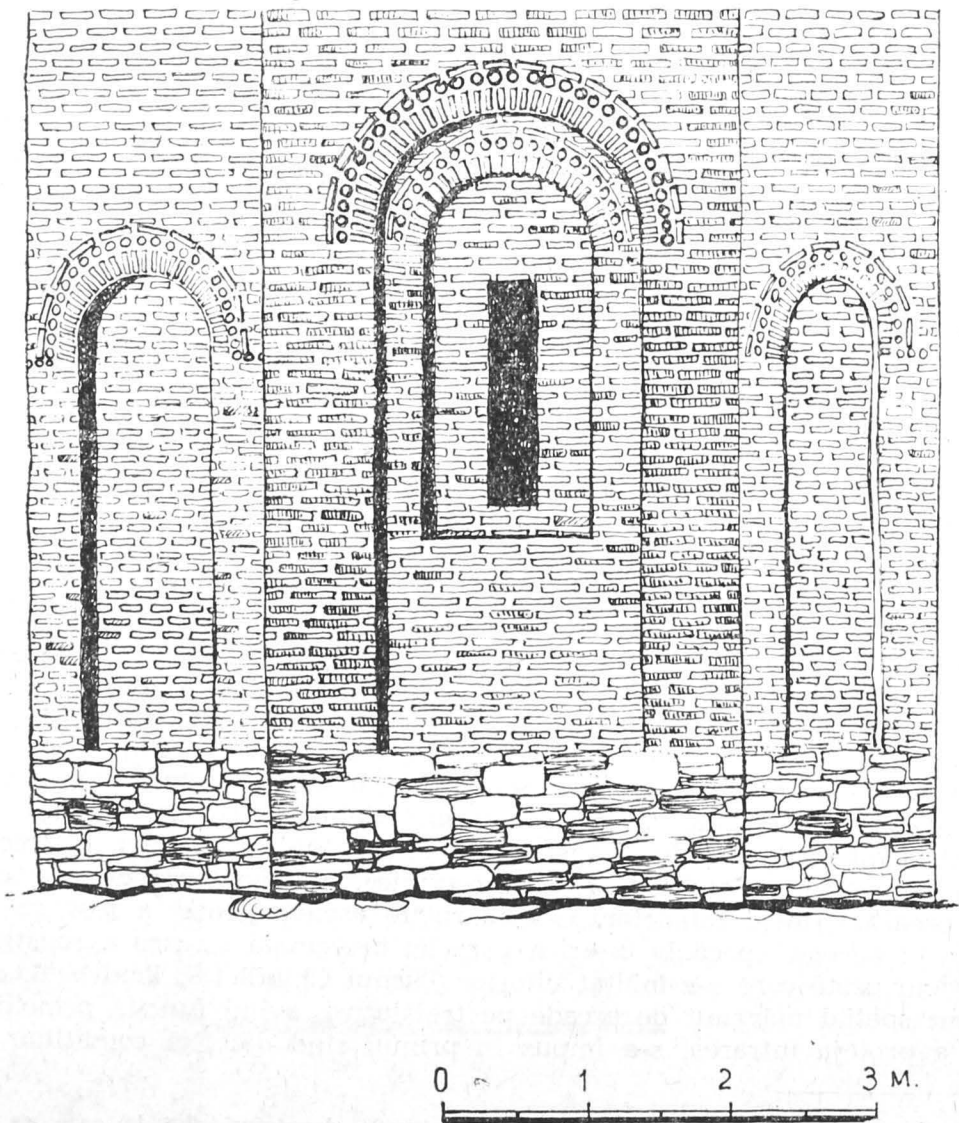

Fig. 2 — Fațada de est a bisericii Sf. Vineri

Printre alte particularități care rețin atenția la biserica Sf. Vineri, amintim mai întâi forma planului (Pl. I), unde atât absidele laterale, foarte profunde și totodată înguste, cât și faptul că dreptunghiul la care se alipesc cele trei abside are colțurile dinspre est abia schițate, dau

monumentului o notă aparte, neobișnuită³³. Presupunem că această din urmă particularitate se explică prin dorința meșterului constructor de a crea o absidă a altarului mai spațioasă, spre a cuprinde un număr mai mare de preoți slujitori.

Un alt element întâlnit mai rar la o biserică este existența unei intrări (aici aflată pe latura de nord a naosului), care se mai întâlnește totodată la alte câteva ctitorii domnești, cum sînt: biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș, paraclisul și biserica Mare Domnească din cadrul curții de la Tîrgoviște, sau la biserica mănăstirii Strehaia (1645)³⁴. Intrarea aceasta de pe latura de nord a bisericii Sf. Vineri, acum astupată cu zidărie de cărămidă, aflată între pilastrul dinspre nord-vest al naosului și zidul dintre naos și pronaos, este marcată la exterior printr-o firidă mai lată și ceva mai înaltă decît celelalte. Spațiul interior unde acest gol străpungea odinioară zidul naosului, cît și simetricul său din spre sud, au în general cîte un arc semicilindric, după modelul bisericii de la Cozia. Fie datorită faptului că așa a fost conceput monumentul de la început, fie că în urma vreunora din distrugerile sau refacerile întîmpinate a fost modificat aspectul inițial, în prezent la această biserică arcele amintite lipsesc, fața zidului continuîndu-se cu o boltă semicilindrică longitudinală, în același plan³⁵. O situație identică se poate urmări și în partea dinspre est.

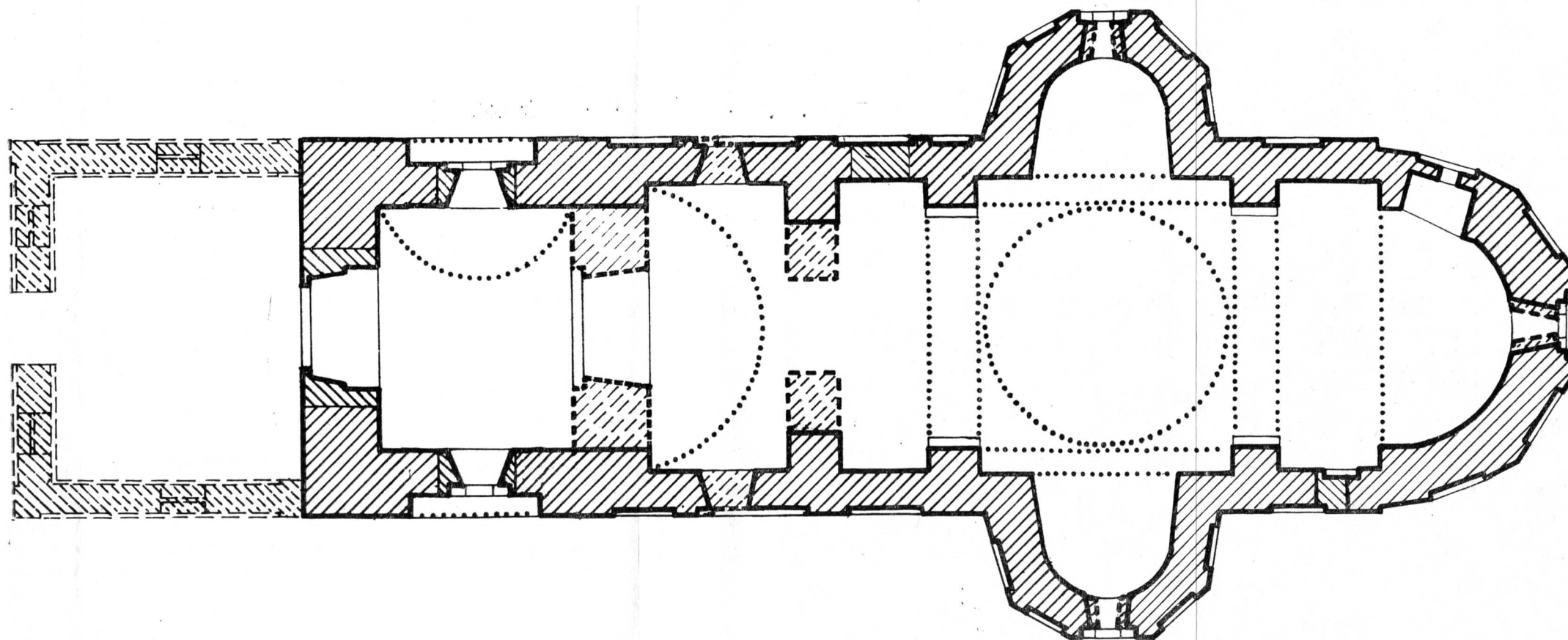
În sfîrșit, pentru a întregi imaginea plină de originalitate a acestui monument, va trebui să descriem înfățișarea unui element nou pentru arhitectura muntenească, care apare aici și anume pridvorul. Într-adevăr, pronaosul este precedat către vest de o încăpere legată organic de corpul bisericii, alcătuită din trei arcade, două dispuse pe fațadele laterale din spre sud și nord, încheiate spre vest cu o a treia. Că acest pridvor aparține perioadei de început a monumentului au dovedit-o nu numai cercetările arheologice, dar și tehnica și materialul de construcție, aceleași pentru întregul edificiu, cît și sublinierea părții superioare a arcadei dinspre vest cu un șir de discuri ceramice, asemănătoare cu cele care decorează firidele fațadelor. O construcție asemănătoare a fost creată cam în aceeași epocă la biserica paraclis învecinată și care a constituit nucleul peste care s-a înălțat ulterior Turnul Chindiei³⁶. Pridvorul, element spațial mărginit de arcade pe trei laturi, avînd funcția principală de a proteja intrarea, s-a impus în primul rînd datorită condițiilor de

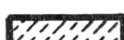

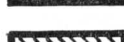
³³ Și la biserica paraclis învecinată, colțurile dreptunghiului la care se alinesc spre est cele trei abside, sînt de asemenea foarte puțin marcate.

³⁴ Cristian Moiescu — op. cit.

³⁵ Fără îndoială că cercetările viitoare asupra monumentului vor elucida și acest aspect.

³⁶ Gh. I. Cantacuzino — „Date arheologice în legătură cu cronologia unor construcții ale Curții domnești din Tîrgoviște (în curs de apariție) și Cristian Moiescu, op. cit.

- zidărie sec. xv
- zidărie sec. xv demolată
- zidărie sec. xviii
- zidărie sec. xviii demolată

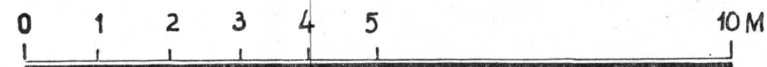

Fig. 3 — Biserica Sf. Vineri — Plan cu indicarea etapelor de construcție

climă ale țării noastre. El se va generaliza în Țara Românească abia după două secole, la construcțiile religioase ridicate în timpul domniei lui Matei Basarab, în forme care vor deveni proprii arhitecturii muntenești. În afara bisericii-paraclis amintite, este cunoscută existența unor pridvoare de zidărie și în cadrul altor biserici țirgoviștene construite mai târziu, din care menționăm, prima biserică descoperită recent în cadrul așezării mănăstirești de la Stelea (sfârșitul sec. XV)³⁷, biserica Mitropoliei (1520) și biserica Mare Domnească.

Faptul că pridvorul bisericii Sf. Vineri are arcele dublate de arcade ale căror picioare de zidărie au fundațiile independente de cele ale bisericii, nu este un argument pentru a le socoti construite mai târziu³⁸. Același sistem de arce etajate folosit și la pridvorul bisericii paraclis, a fost adoptat aici de meșterul constructor. se pare pentru a întări zidurile de contur, în vederea susținerii unui turn care presupunem că s-a aflat odinioară pe pridvor, creindu-se astfel la nivelul fundațiilor și chiar în elevație ceea ce numim astăzi un „rost de tasare“.

Apariția pe pridvor a unui turn, menționat documentar după cum am văzut și în zăpăsul lui Gheorghe pietrarul din 1804, este susținută și de alte elemente, cum sînt în primul rînd grosimea exagerată a zidurilor transversale și longitudinale care mărginesc pridvorul și apoi retragerea zidurilor laterale dinspre sud și nord la nivelul cornișei numai în dreptul pridvorului. În situația cînd cercetările viitoare asupra monumentului vor confirma pe deplin observațiile noastre, vom avea aici primul edificiu religios din Țara Românească cu o a doua turlă³⁹, plastică monumentală care se va extinde cu precădere mai ales de la mijlocul secolului al XVII-lea.

În încheiere, putem considera biserica Sf. Vineri, din punct de vedere al plasticii decorative, ca făcînd parte dintr-o grupă bine definită de monumente ridicate în țara noastră și al cărei ultim reprezentant este. Ea a constituit totodată un exemplu premergător pentru multe alte biserici construite în Țara Românească, unde se întîlnesc idei novatoare în realizarea structurii, plasticii monumentale și plasticii decorative. De aceea considerăm că meșterul constructor anonim care a conceput și ridicat

³⁷ Gabriel Mihăescu și Cristian Moisescu — „Date preliminare asupra cercetărilor arheologice de la biserica Stelea din Țirgoviște, 1969 (în mss.).

³⁸ Dimensiunile cărămizilor la cele două arce. sînt aceleași ca pentru tot monumentul (cca. 31×14×5 cm).

³⁹ În arhitectura Țării Românești, primul monument cunoscut pînă în prezent, unde se întîlnește apariția celei de a doua turle, este biserica mănăstirii Tismana (începutul secolului XVI). În arhitectura balcanică, exemplele sînt numeroase; amintim astfel din arhitectura bulgărească, biserica Asceneștilor de la Asenovgrad (Stanimaka), construită cel târziu la începutul secolului al XIII-lea, unde clopotnița aflată pe pronaos are secțiunea patrată, cu arcade largi la etajul superior, cum și biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavril din Mesembria, ridicată cu un secol mai târziu (începutul secolului al XIV-lea), unde pronaosul a susținut de asemenea o turlă-clopotniță la care ducea o scară aflată în grosimea zidurilor.

acest edificiu, a fost deopotrivă un arhitect de seamă și un remarcabil artist, cu toate ezitățile și imperfecțiunile apărute în decorarea fațadelor. Dar tocmai aceste ezitări și imperfecțiuni contribuie la sporirea farmecului monumentului, accentuându-i valoarea sa deosebită.

CONSIDÉRATION SUR L'ARCHITECTURE DE L'ÉGLISE „SFÎNTA VINERI“ DE TÎRGOVIȘTE

— Résumé —

Faisant mention de quelques détails structuraux d'architecture, l'auteur de cette étude tire ses conclusions sur l'architecture de l'église „Sfinta Vineri“ de Tirgoviște.

Il nous démontre que cette église apporte quelque nouveaux et significatifs éléments en ce qui concerne l'étude de l'architecture féodale roumaine. Edifiée, vers la moitié du XV-e siècle, elle a été située, au début, en dehors des murs de l'enceinte de la Cour Princière, où elle sera d'ailleurs incorporée à la fin du XVI-e siècle. C'est une des deux constructions religieuses du XV-e siècle où l'on célèbre encore l'office dans la ville de Tirgoviște.

Grâce à la décoration des façades qui se distingueent, par leurs niches soulignées par des éléments de céramique émaillée, cette église fait partie d'un groupe bien défini des monuments, dont elle est le dernier représentant.

Par la présence des éléments structuraux, comme par exemple la véranda formée de trois arcades de maçonnerie, ou la tour du clocher, qui s'élève au-dessus d'elle, l'église „Sfinta Vineri“ représente un précurseur pour les autres églises édifiées ultérieurement en Valachie.